

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ : ТЕОРІЯ, ДОСВІТ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
(28-29 квітня 2022 р., м. Одеса, Україна)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО (м. Одеса)
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ : ТЕОРІЯ, ДОСВІТ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
28-29 квітня 2022 року

Одеса

ФОП Белий А.Є.
2022

УДК 159.9: 37.015.3

ББК 88.4

А 43

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 17.02.2022 р.)

Актуальні проблеми психології особистості :
А 43 **теорія, досвіт, практика :** Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 квітня 2022 р.). / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса :ФОП Бєлий А.Є., 2022. 168 с.

ISBN 978-617-7757-40-4

Редакційна колегія

- Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*
- Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Меленчук Н. І. – *кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*
- Кривдик В. Г. – *здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-40-4

© Університет Ушинського, 2022

3. Лазарус Р. С. Теория стресса и психофизиологические исследования. Эмоциональный стресс. Под ред. Л. Леви. СПб. : Медицина, 2010. 135 с.

4. Рассказова Е. И., Гордеева Т. О. Копинг-стратегии в психологии стресса: подходы, методы и перспективы. Психологические исследования. 2011. № 3. С. 17-28.

5. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: [навч. посіб.]. За ред. С. Д. Максименко, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. Київ : Міленіум, 2006. 368 с.

6. Соловьева Е. А. Профессиональный стресс педагогов и его преодоление. Специфика педагогического образования в регионах. 2012. № 1. С. 171-173.

УДК 159.9

ПРОФЕСІЯ ТА ХОБІ ЯК ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Санніков О. І.

*доктор психологічних наук, професор
кафедри теорії та методики практичної психології,
Університет Ушинського*

Зелененька О. І.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

Актуальність проблеми. За останні кілька років інтерес дослідників постійно повертається до актуальної в усі часи, проблеми професійної самореалізації особистості, причому зростання уваги до даної проблеми стало стійкою тенденцією не тільки для закордонної, але й для сучасної вітчизняної психології. Пильна увага вчених до цієї проблеми пов'язана, як мінімум, з розв'язком двох проблем розвитку особистості. По-перше, професійна самореалізація відіграє немаловажну роль у розвитку особистості професіонала. По-друге, самореалізація особистості в професії відбиває лише один із процесів самовизначення особистості в

професійному світі, поряд із самоактуалізацією, самоідентифікацією, саморозвитком. Відзначимо тільки, що багато в чому це викликано тими умовами (і політичними, і соціально-економічними), які склалися до теперішнього часу, а також конкуренцією, яка різко виросла серед професіоналів на ринку праці.

У таких умовах проблема професійної самореалізації особистості стає ще більш значимою, поширює свій вплив на представників професійного співтовариства у всіх професійних групах. Крім того, вона переростає й стає більшою мірою не тільки, й не стільки економічною, скільки психологічною проблемою. У цьому зв'язку в цей не простий період як ніколи необхідний розвиток і поглиблення психологічної проблематики досліджень самореалізації особистості (включаючи аспекти пошуку й вибору професії, самоактуалізації особистості в просторі життєдіяльності, самовизначення в структурі професійного співтовариства, пошуку, визначення й врахування провідних факторів професіоналізації особистості, і багатьох інших).

Мета статті – вивчення індивідуально-психологічних особливостей професійної самореалізації особистості, визначення факторів професіоналізації особистості й особливостей регуляції цього процесу.

Стан проблеми дослідження. При всьому різноманітті різних теорій, не існує єдиної концепції професійної самореалізації. Особливу складність на теоретичному рівні викликає нерозробленість самого поняття «професійна самореалізація». Полеміка вчених по виробленню єдиного підходу до розуміння феномена професійної самореалізації не одержала свого рішення дотепер.

Незважаючи на те, що теорія самоактуалізації традиційно зв'язується з іменем А. Маслоу, сам термін був запозичений у К. Гольдштейна, який трактував його виходячи з фізіологічних позицій. На думку вченого, функціонування організму має три форми прояву: вирівнювання (рівномірний розподіл енергії), самореалізація (основний мотив функціонування) і координація з оточенням (оцінка достатності енергії для процесу самореалізації). Саме ці форми служать не тільки передумовою самореалізації організму, але й основою розвитку й самовдосконалення особистості. Відмінність у напрямку й цілях самореалізації можна оцінити за внутрішнім потенціалом, який розкриває особистість, яка само реалізується,

за зовнішнім середовищем (Маслоу, 1982).

А. Маслоу, розбудовував ідеї К. Гольдштейна й використовував поняття «самоактуалізації» у контексті дослідження особистості як унікальну відкриту систему. В основі концепції лежить віра в індивідуальний досвід особистості, у її здатність розкривати й виявляти унікальний особистісний потенціал, самотійно визначати напрямки і методи особистісного росту. Поняття «самореалізація» по А. Маслоу означає стійкі позитивні зміни в особистості, реалізацію її природнього потенціалу: прагнення людини стати таким, яким він може стати. Прагнення до самореалізації, за думкою вченого, є вершиною піраміди ієрархії потреб. А. Маслоу доводить, що згідно тому як особистість піднімається по ієрархії потреб, вона стає все більш вільною у виборі напрямку особистісного росту. Тільки дотримання напрямку, який обраний, дозволяє особистості розвиватися і як індивідові, і як особистості, і як суб'єкту діяльності (Старинська, 2015).

Найбільш послідовним теоретиком феномена «самореалізація» вважають К. Г. Юнга. Він увів поняття «індивідуація», що дозволило йому випередити поширення гуманістичних концепцій самореалізації за рахунок протиставлення індивідуації індивідуальності, тобто самореалізації (Юнг, 1996). К. Г. Юнг уважав, що індивідуація – це розвиток у напрямку досягнення психологічної цілісності кожної людини й охоплює весь період розвитку. Розвиток індивідуації дає можливість особистості зробити правильний висновок про здатність осмислити самореалізацію, прийняти свою унікальність, а також завершити своє самовдосконалення. Результатом здійснення індивідуації, дотримуючись поглядів К. Юнга, є самореалізація – кінцева стадія розвитку людини. На думку автора, самореалізація доступна тільки здатним і високоосвіченим особистостям, але для цього вони повинні ще мати достатній час. Згідно з поглядами К. Г. Юнга, людям властива тенденція до розвитку в напрямку стабільної єдності, результатом якого є «знаходження самости», або «Я» (Старинська, 2015; Юнг, 1996).

В українській психології проблема розвитку й формування особистості розглядається в працях І. Беха, О. Бондаренко, М. Боришевського, Г. Костюка, С. Максименка, В. Роменця, О. Санниковой, В. Татенка, Т. Титаренко й ін. Так С. Максименко у своїх роботах розглядає самореалізацію як природну й тотально-загальну властивість (якість) кожної особистості. Потреба в самореалізації визначається вченим саме як джерело активності особистості, який, зокрема, і визначає ті види діяльності, у яких ця потреба буде задовольнятися в конкретних умовах життєвого

шляху (Максименко, Осядло, 2010). У своїх роботах В. Татенко визначає основний зміст принципу саморозвитку особистості в тому, що внутрішнє (суб'єкт) діє через зовнішнє й, тим самим, міняє себе й зовнішнє. У межах зазначеного автором принципу розкриваються технології актуалізації суб'єктивного потенціалу особистості (Татенко, 1996).

Термін «професійна самореалізація» більшість учених розуміють саме як соціалізований шлях гармонійного розкриття глибин особистості, який, на їхню думку, зв'язаний не тільки з одержанням професійного й практичного або духовного досвіду при отриманні професійної кваліфікації, але й протягом професійного розвитку (виконання професійних ролей і обов'язків, повного розкриття й реалізації особистих професійних здібностей). Професійну самореалізацією психологи розуміють як «пошук себе у своїй професії», своєї професійної ролі, у виробленні індивідуального стилю професійної діяльності, при визначенні професійних перспектив для себе та їх реалізації. Професіонал прагне до визначення, гармонійного розкриття й самореалізації нових професійних цілей, свого потенціалу для вибраної професії. Особистість, яка самореалізується в сфері своєї професії, прагне до постійного самовдосконалення, для вдосконалення своїх потенційних здатностей (Рутіна, 2013).

У науковій психологічній літературі відзначається, що професійне становлення необхідно розуміти як процес неоднозначний, різноманітний і цілісний у загальному розвитку особистості (Гуцан, та ін., 2016; Помиткіна, 2021; Романенко, Помиткіна, 2021). Крім того, можна не погодитися з висновком, згідно з яким процес професіоналізації людини починається з моменту «прийняття», включення в процес засвоєння нової професії. «Прийняття» професії, за результатами сучасних психологічних досліджень, створює умови своєрідного, унікального для особистості, включення в систему вимог і цінностей певної професії. Саме умова включення забезпечує поштовх для зародження й спрямованості особистості на освоєння професійної діяльності. У результаті зникає протиріччя між вимогами професії й можливостями людини, а цілі професійної спрямованості закономірно досягаються. Дослідження даної проблеми показують, що пошук себе в майбутній професії припускає активну значеннєву координацію й обмірковане втілення зробленого вибору. Разом з тим закордонними

дослідниками відзначається, що пошуки себе в майбутній професії – шлях дуже важкий, являє собою актуалізацію глибинних ресурсів, які тією чи іншою мірою відповідають умовам самореалізації (Старинська, 2015).

Професійна самореалізація розглядається нами досить широко й не обмежується тільки тією професійною діяльністю, яку реалізує особистість безпосередньо. Самореалізація в професії не просто є безперервним процесом «включення» і керування тими ресурсами, які необхідні особистості для успішної діяльності. Це ще й простір, у якому особистість здійснює розвиток і розгортання своїх ресурсів у діяльності (або деякої сукупності діяльностей, включаючи ігрову, навчальну або діяльність самообслуговування). Окремі професійно важливі властивості особистості, так само як і елементи цього простору, починають розвиватися й формуються вже задовго до початку професійної діяльності. Такою умовою випереджального професійного розвитку є **хобі**. Можна припустити, що чим раніше професійно важливі властивості будуть розвинені в хобі, тим раніше особистість зможе не тільки приступити до професійної діяльності, але й добитися в ній стійкої ефективності. У такому випадку, необхідно врахувати факт взаємозв'язку самореалізації, діяльності й розвитку: продуктивна самореалізація в хобі забезпечує ефективність у діяльності й професійний розвиток особистості. Подібне твердження, безсумнівно, вимагає подальших досліджень у мінливих умовах (різні хобі, види діяльності, професії обстежених і комбінація різних професійно важливих властивостей).

Результати та їх обговорення. Для перевірки припущень був сконструйований комплекс методик для діагностики ресурсів особистості в складі (Санников, 2015): «Шкала професійного успіху» (модифікація методики Т. Дембо й С. Рубинштейн); «Тест-опитувальник якісних показників схильності до ризику» О. Саннікової, С. Бикової; «П'ятифакторний особистісний опитувальник» Р. Маккраї й П. Коста. «Індикатор типу особистості» І. Майерс, К. Бріггс; процедура «Мультидименціональні шкали рішимості» О. Саннікова .

Математико-статистичні процедури обробки результатів дослідження проводилися за допомогою статистичного пакета

Microsoft Excel for Microsoft Windows і пакета математичної статистики IBM SPSS Statistics 23.0. Використання кореляційного аналізу було спрямовано на пошук взаємозв'язків між показниками, що досліджувались. Був виконаний якісний аналіз даних, який включав угруповання обстежених за рівнем спеціального індекса функціонально-рольової відповідності хобі конкретному виду професійної діяльності (Івх). Індекс відповідності дозволяє встановити склад і сформованість ресурсів самореалізації особистості професіонала в хобі.

До емпіричної частини дослідження були притягнуті учасники автомобільного міні-ралі в кількості 41 людей, у тому числі 20 водіїв, штурманів, маршалів і суддів і 21 уболівальників автомобільних гонок. Усі обстежені мали значний досвід професійної діяльності в інших сферах (насамперед, у соціотехнічної та соціономічної).

Хобі в нашому дослідженні розглядається як захоплення особистості, улюблене заняття (для себе), як дозвілля. Захоплення як психічний феномен, тісним чином пов'язане з потягами особистості, з одного боку, й нахилами та інтересами – з іншої. Враховуючи ці взаємозв'язки можна припустити, що хобі як відбиття стійкого інтересу особистості, спонукає до освоєння певних психологічних структур діяльності, забезпечує формування необхідних складових моделі професії, стає одним з ресурсів професіоналізму.

Результати кореляційного аналізу. Кореляційному аналізу були піддані сирі бали по показниках професійного успіху й професійно важливих якостей у групі обстежених (суддів, маршалів, водіїв, штурманів і уболівальників автомобільних міні-ралі). Для встановлення зв'язків між показниками професійного успіху й професійно важливих якостей був проведений кореляційний аналіз із застосуванням коефіцієнта добутку моментів Пирсона, розрахунки якого був виконаний за допомогою програми IBM SPSS Statistics 23.0.

Аналіз кореляційних взаємозв'язків показників у даній вибірці обстежених виявив деякі тенденції.

Усі показники професійної успішності взаємозалежні між собою на 1% і 5% рівні статистичної значимості. Виключення представляють взаємозв'язки показника легкості (Лгк) з показниками включеності (Вкл), сприйняття (Всп) і

поінформованості (Свд). Особливий інтерес представляють негативні статистично значимі взаємозв'язки інтроверсії (І) з показниками професійного успіху: з показником Всп (сприйняття) на 1% рівні значимості, з показником Вкл (включення) на 5% рівні значимості, з іншими показниками професійного успіху – виявлені тенденції статистично значимих взаємозв'язків.

У табл. 1 представлені кореляційні взаємозв'язки показників професійного успіху й показників рішимості особистості.

Аналіз показує, що показники рішимості особистості й професійного успіху зв'язані між собою позитивно або на рівні тенденцій, або на статистично значимому рівні. Так показник рішимості – Стр (стрімкість) зв'язаний з усіма показниками успіху додатними статистично значимими зв'язками на 5% і 1% рівні. Такі ж зв'язку виявляє показник Лгк (легкості) з деякими показниками рішимості на рівні тенденцій – ризикованості, гнучкості, авантюристичності й незалежності (Ркр, Гбр, Авр і Нзр).

Таблиця 1.

Кореляційні взаємозв'язки показників професійного успіху й рішимості особистості

Показники рішимості	Показники професійного успіху					
	Всп	Кмп	Лгк	Свд	Рег	Віз
СтР	461**	462**	365*	318*	418**	474**
РкР	228	257	267	175	236	276
ТнР	244	368*	423**		312*	144
РфР		177	330*			
ДвР	130	348*	311*	210	488**	192
ОбР		175	306*			
СпР	292	296	382*		348*	149
ГнР	279	232	285	111	372*	398*
Авр	353*	235	164	350*	351*	389*
АсР	311*	373*	383*	216	231	205
НзР	347*	128	236	303*	474*	463**
ДгР						247

*Примітка: тут і в наступних матеріалах: 1) нулі й коми опущені; 2) позначення: * – рівень значимості $p \leq 0,05$; ** – рівень значимості $p \leq 0,01$; тенденції взаємозв'язків у таблиці представлені без позначень; 3) позначення показників шкали професійного успіху: Вкл – включеність, Всп – сприйняття, Кмп – компетенція, Лек – легкість, Свд – поінформованість, Рег – реагування, Віз – везіння; 4) позначення показників рішимості особистості: СтР – стрімкість, РкР – ризикованість, ТнР – толерантність до невизначеності, ДвР – далекоглядність, РфР рефлексивність, ОсР – обачність, обґрунтованість, СпР – спонтанність, ГбР – гнучкість, АвР – авантюризм, АсР – асертивність, НзР – незалежність, ДгР – догматичність.*

Виділені статистично значимі зв'язки показника Лгк (легкість) з показниками стрімкості (Стр), рефлексивності (Рфр), далекоглядності (Двр), спонтанності (Спр) і асертивності (Аср) на 5% рівні значимості, з показником толерантності (Тнр) на 1% рівні значимості. Ці тенденції спостерігаються у взаємозв'язках інших показників рішучості й професійного успіху.

Результати якісного аналізу. До методів якісного аналізу, які були використані в дослідженні, необхідно віднести метод «асів» і метод «профілів» (Саннікова, 1995). Використання такого аналізу дозволило забезпечити не тільки узгодження описів індивідуально-психологічних особливостей учасників міні-авторалі, але також виконати порівняння цих властивостей у групах з конкретним видом хобі (група ВШ, «водій – штурман», і група СМ, «суддя – маршал»).

Відправною позицією в такому порівнянні було наступне припущення. Відповідність виконання функціональної ролі конкретного типу хобі тим вимогам, які дана роль пред'являє до наявних якостей особистості, може служити критерієм успішності самореалізації потенціалу особистості й аналогом виду професійної діяльності при її імітації. Залучення експертних оцінок дозволило виділити деяку сукупність властивостей і якостей обстежених у групах ВШ і СМ, які задовольняють цим критеріям (функціонально-рольової відповідності хобі, Івх).

Аналіз літератури, оцінка результатів емпіричного дослідження підтвердили висунуте припущення, згідно з яким

групи ВШ і СМ різняться не за рівнем Івх, і не за складом функцій і завдань діяльності. Їхня відмінність полягає в сукупності професійно важливих властивостей, які забезпечують успішність у даному хобі як професіоналів (у поведінці, у професійній діяльності, у прийнятті рішень).

До основних штрихів психологічного портрета представників групи ВШ («водій – штурман») необхідно віднести такі. Вільний час вони вважають за краще проводити у колі невеликої групи близьких за духом друзів. Їх значною мірою залучають деталі конкретних ситуацій, і вони у цьому просторі можуть добре зосереджуватися. Відрізняються орієнтацією та опорою на життєвий та професійний досвід, які накопичують у хобі, на факти та деталі ситуації, які можна зрозуміти лише після їх переробки та розуміння. Головне, що саме ґрунтуючись на логічних та об'єктивних даних, вони готують та приймають свої рішення. Їхні рішення не лише обґрунтовані, а й є продуманими до найдрібніших деталей, здаються добре спланованими постановками. Представників групи ВШ («водій – штурман») можна з впевненістю віднести до реалістів, що живуть у реальному просторі сьогодення, з невеликим відтінком суб'єктивізму, виражено спостережливі, дуже логічні і практичні, організовані в найвищому ступені, добре вміють фокусуватися на досягненні наміченої мети, не розслабляються, навіть якщо.

Крім того, прагнення не пропустити дрібні деталі призводить до того, що представники групи ВШ досконально розуміються на тому, чим займаються. Скрупульозно, по крихтах, збирають фактографічну інформацію, яка дає їм можливість завжди володіти ситуацією. Вони прагнуть максимальної організованості у всьому. Саме цим багато в чому пояснюється потреба участі у такому вигляді хобі: чіткість завдань, графік, підпорядкованість результату, яскраво виражене практичне використання свого потенціалу, висока цінність та значущість хобі, для якого не шкодують ні часу, ні сили, ні енергії. Багатьом можуть здатися представники групи ВШ навіть жорсткими за такого прагнення до організованості та порядку. Особливо хороші в умовах змагань – уміють і загнати в кут, і дотиснути, коли є реальні супротивники.

Аналіз типологічних особливостей представників групи СМ («суддя – маршал») багато чому пояснюють причину вибору ними такого хобі як суддівство на автомобільних перегонах. Спостереження за представниками групи СМ («суддя – маршал»), і навіть описи типологічних проявів дають підстави для побудови професійного портрета. До найбільш виражених властивостей представників групи СМ слід зарахувати такі. Вони енергійні,

воліють гостро відчувати реальність сьогодення, прагнуть навіть у своїх захопленнях отримувати практико-орієнтовані результати. Люблять працювати в швидкому темпі, легко і швидко адаптуються до різних умов обстановки, вміють пристосовуватися і активно включаються в розв'язання проблем, що здатні не тільки розпізнавати суть проблеми, але і швидко знаходити потрібне рішення. Важливою особливістю групи СМ є швидке формування навичок керівництва людьми, навичок ділового спілкування, що у сукупності нерідко допомагає довести розпочату справу остаточно. Особливо важливим для групи СМ («суддя – маршал») є їхня здатність швидко та ефективно реагувати на невідкладні проблеми (особливо у разі випадкової аварії або виникнення екстремальних ситуацій).

Представники групи СМ («суддя – маршал») прагнуть отримання задоволення від нових подій, нових контактів, до суворої регламентації того, що їх оточує. Вони вважають за краще бачити конкретні результати своєї роботи і тому їх хобі - це не метушня з дрібними завданнями і рутинна робота, а активна взаємодія з людьми в мінливій обстановці. Підсумовуючи наведеному аналізу представників групи СМ, можна ствердно сказати, що вони мають талант організатора, можуть забезпечити початок будь-якої складної роботи, вміють швидко приймати складні рішення та орієнтовані на активні дії.

На рисунку 1 представлені профілі шкал рішимості особистості (за даними методики МШР) у групах хобі з високим рівнем індексу Івх, функціонально-рольової відповідності (СМ+, ВШ+).

Аналіз представлених на рисунку профілів доцільно розглядати під кутом виразності різних компонент рішимості у групах представників хобі ВШ («водій – штурман») та СМ («суддя – маршал»). Профілі за більшістю показників збігаються, але виняток становлять показники гнучкості прийняття рішень (ГНР) та догматичності прийняття рішень (ДГР). Так у показниках перші компоненти «орієнтація» (СТР, РкР, ТНР), очевидні вищі значення всіх показників рішучості групи СМ. Це стосується і стрімкості у ситуації вибору (Стр+), і до ризикованості у виборі (Ркр+) і особливо виражений показник толерантності вибору (Тнр+). На відміну від водіїв та штурманів, представникам групи суддів та маршалів у виконанні своїх функцій доводиться постійно стикатися як з умовами виникнення небезпеки, так і з невизначеністю

потенційно можливих ситуацій. Впливом цих факторів «пронизана» сьогодні практично дане хобі – складна та відповідальна професійна діяльність.

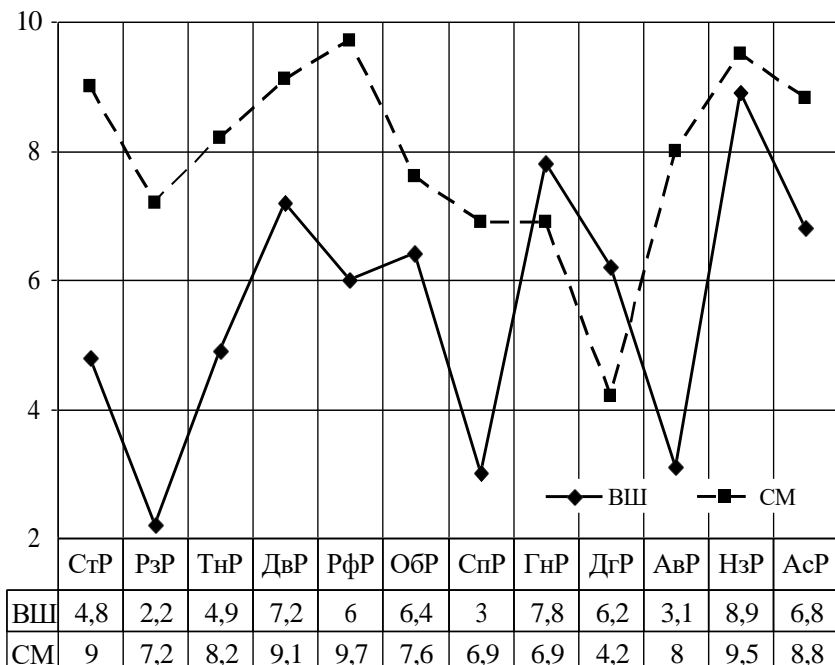

Рис. 1. Профілі шкал рішучості (за методикою МШР) у групах хобі з високим рівнем індексу Івх, функціонально-рольової відповідності (СМ+, ВШ+).

Порівняння профілів другого компонента рішучості «мудрість» (РфР, ДвР, ОсР) показує суттєво меншу, незначну різницю між ними, але з невеликою перевагою групи СМ («суддя – маршал»). Це добре проглядається на всіх шкалах рішучості: далекоглядності вибору (ДвР), рефлексивності (РфР) та обґрунтованість (ОсР). Відмінності незначні, але багато в чому обумовлені зваженою обережністю у групи СМ. У них, у ситуації вибору, всі показники розумності активовані і включені в пошук ефективного вирішення ситуації раптової небезпеки. Навпаки, групи ВШ дані показники близькі до психологічної норми і характеризують прояви професійного

досвіду.

Найбільший розрив показників рішимості спостерігається у складових компонента «стійкості» (СпР, ГБР, ДгР): у показниках спонтанності (Спр), гнучкості вибору (Гбр) та догматичності (Дгр). Істотний розрив шкал за цим показником дає нам право розглядати показник спонтанності окремо та уважніше. У представників групи ВШ («водій – штурман»), стрімкість і спонтанність – сфокусовані не лише на швидкій орієнтуванні у будь-якій значущій для них ситуації, але й бажанні мати додатковий час розібратися у ситуації, а якщо час такого аналізу затягується – розподілити сили на проходження всіх ділянок траси для отримання результату.

Така виразність та низький рівень обох показників СТР та СТР (стрімкість та спонтанність) забезпечують, таким чином, не тільки пошук та виділення ситуацій, які потребують уваги, а й організують особистість на їх аналіз, формування варіантів прийняття рішень, розрахунки оцінок «виграш-програш для прийняття остаточного рішення – прояви «холодного розуму». Це посилюється жорсткістю, з якою вони цілеспрямовано досягають своєї мети. Природно, у гнучкості вони також перевищують за рівнем представників групи СМ.

Ідентичну картину й самі тенденції ми можемо спостерігати у показниках компонента «ергічності» (АвР, НзР, АсР). Найбільший розрив виявлено у показниках авантюристичності (АвР), що дає можливість описувати це як властиве представникам групи СМ, як можливу причину появи саме цього хобі. Крім того, для досягнення власних цілей, енергії та аргументів у представників цієї групи достатньо для переконання всіх у власній правоті, аргументи вагомі, не викликають сумнівів у інших. Всі форми прояву владних повноважень (тиску, впливу, впливу, а при необхідності та маніпуляції) використовуються особистістю цього типу однаково і бездоганно.

Такі дані підтверджують основні риси портрета представників групи СМ («суддя-маршал»). Вони чудово володіють обстановкою, емоційно відчувають настрій соціального середовища та легко приймають він той образ і ту лінію поведінки, які забезпечують найбільшу вагу в системі керування автомобільними перегонами, найбільші шанси контролювати ситуацію при мінімальних психологічних витратах. Представники групи СМ спокійні, врівноважені, у них

відсутня потреба поводитися якимось оригінальним чином (або щось доводити собі та оточуючим). Здається надлишок активності, яку нерідко демонструють представники групи СМ, витрачається раціонально й у певному порядку.

Вони звично намічають як цілі, а й шляхи їх досягнення, домагаються необхідного, задуманого у створенні системи контролю та управління гонками, з урахуванням наявних запасів енергії, щоб одержати результату як реального, і бажаного. При цьому представники групи СМ здатні висловлювати свої почуття та думки в асертивній формі, при цьому не звинувачуючи та не придушуючи інших. Крім того, активність, яку вони виявляють, показує їхню цілеспрямованість і викликає бажання допомогти всім, хто задіяний у перегонах. Прагнення до досягнення конструктивного результату забезпечується як активністю, а й сміливістю, проявляється у легкому виразному спілкуванні коїться з іншими, навіть незнайомими, але необхідними гонк людьми.

Аналіз співвідношення між собою досліджуваних показників свідчить про те, що легкість досягнення успіху виступає в якості системотворчої, підтримує регуляцію інших властивостей і поведінки учасників груп авторалі, наприклад, емоційної напруженості в штурманів, високої відповідальності в цілому в маршалів, за результати змагань.

Багато в чому внутрісистемні зв'язки підтверджують закономірну природу окремих професійно важливих властивостей, наприклад, інтроверсії. Звичне фокусування на своєму внутрішньому миру, уміння зібратися без сторонньої участі, звичні способи поновлення сил і енергії з появою втоми або при перевантаженнях (перебування на самоті), витрата сил і енергії лише на ті події, які переживаються у внутрішньому плані. Їхня енергія фокусується на тих явищах і проблемах, з якими вимушено або цілеспрямовано доводиться зустрічатися особистості. Бажання особистості – спочатку зрозуміти, що відбувається, потім виробити свою лінію поведінки, і тільки згодом переходити до активних дій у ситуації. Враховуючи контингент учасників авторалі, їх представникам властиво загострене почуття території, зібраність і зосередженість, здатність відчувати й розуміти

ситуацію, економія енергії, вузьке коло знайомих, сформована здатність спочатку обмірковувати ситуацію, потім викладати іншим власну позицію незалежно від статусу.

Виявлені взаємозв'язки компонентів рішимості й показників професійного успіху допомагають виділити постійно функціонуючу систему – комплекс професійно важливих властивостей, який забезпечує самореалізацію в хобі – професійну діяльність учасників автомобільного міні-авторалі. Нарешті, відслідковується відсутність («випадання») зв'язків між властивостями, доступними експрес-діагностиці, що властиве саме тим професійно важливим властивостям, які особистість не задіє в цю форму самореалізації особистості.

Висновки:

1. Професійна самореалізація являє собою розкриття професійного потенціалу особистості, забезпечує зростання та розвиток особистості професіонала, формування та накопичення професійно-практичного досвіду.

2. Хобі є формою професійної самореалізації, виконує функцію компенсації психологічного навантаження професіонала в професійній діяльності, забезпечує розкриття й реалізацію потенціалу, який особистість не використовує в діяльності. У захопленнях хобі розкривається як специфічні характеристики вже сформованих властивостей особистості професіонала, які аранжують їх прояви.

3. Міні-авторалі є однієї з найбільш стійких форм професійної самореалізації, де члени групи виконують строго обкреслений склад функціонально-структурних ролей (уболівальники, учасники, судді).

4. Склад ресурсів, які не використовуються в хобі, для конкретної форми професійної самореалізації вимагають уточнення, аналізу й подальшого вивчення.

Література

1. Гуцан Л., Морін О., Охріменко З., та ін. *Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу* : [посібн.]. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 220 с.

2. Максименко С. Д., Осьодло В. І. *Структура та особистісні детермінанти професійної самореалізації суб'єкта. Проблеми сучасної психології* : Збірник наукових праць Кам'янець

Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. 2010. Вип. 8. С. 3-19.

3. Маслоу А. Самореалізація [Текст]. Психология личности. Тексты. М., 1982. С. 108-117.

4. Помиткіна Л. В. Професійна самореалізація психолога в практичній діяльності. *Moderní aspekty vědy: XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.* 2021. С. 27-36.

5. Романенко Є. О., Помиткіна Л. В. Професійна самореалізація особистості у юридичній практиці. *Moderní aspekty vědy: XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.* 2021. С. 17-26.

6. Рутіна Ю. В. Чинники професійної самореалізації державних службовців : [Текст]. Актуальні проблеми психології. 2013. Том 1. Випуск 46. С. 17-22.

7. Санников А. И. Психология жизненного выбора личности : [монография]. Одесса : Изд-во ВМВ, 2015. 440 с.

8. Старинська Н. В. Особливості самореалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки : [Текст]. Київ: «Інтерсервіс», 2015. 178 с.

9. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : [монография]. Київ: Просвіта, 1996. 404 с.

10. Юнг К. Г. Структура психики и процесс индивидуации [Текст]; пер. з англ. М. : Наука, 1996. 267 с.

УДК: 159.9

ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ, В РІЗНІЙ МІРІ СХИЛЬНИХ ДО РИЗИКУ

Савченко Ю. О.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

Життя сьогоденного суспільства тісно пов'язане із різного роду ризиками, такими як – геополітичні ризики, політичні ризики, соціальні ризики, економічні ризики. Явище ризику має «міждисциплінарний характер», і досліджується не лише психологами, але і фахівцями у галузі наукового спрямування. Як вже зазначалося, поняття «ризик» є міждисциплінарним, то й використовується в багатьох